ӘОЖ 902; МҒТАР 03.41.91

М.Тұяқбаев[1], Н.Таджибаев[2]✉

[1]«Әзірет Сұлтан» Ұлттық тарихи-мәдени музей-қорығы, археолог, Түркістан, Қазақстан

[2]✉«Әзірет Сұлтан» Ұлттық тарихи-мәдени музей-қорығы, реставратор, Түркістан, Қазақстан

✉e-mail: nurzhan-16@mail.ru

ӘМІР ЖАКУДІҢ ҰРПАҒЫ ӘМІРЗАДА ӘЛИ

Аңдатпа. Бұл мақала «Әзірет Сұлтан» кесенесіндегі ең көне жәдігерлердің бірі — XV ғасырға жататын Әмірзада Әлидің мәрмәр құлпытасын және оның тарихи тұлғасын зерттеуге арналған. Автор «Мәдени Мұра» бағдарламасы аясында жарық көрген «Му’изз ал-ансаб» атты парсы шежіресіне сүйене отырып, Әмірзада Әлидің Әмір Темірдің билікке келуіне көмектескен Әмір Жакудің ұрпағы екендігін дәлелдейді. Жұмыста XIX–XX ғасырлардағы Түркістан некрополін зерттеген ғалымдардың (П.И. Лерх, М.Е. Массон, Ә. Дербісәлиев т.б.) еңбектеріне тарихи шолу жасалып, бұл құлпытастың ұзақ уақыт бойы ғылыми айналымнан тыс қалу себептері сөз болады. Сонымен қатар, Әмірзада Әли тасының төрт жағы түгел жазумен көмкерілген трапециялық пішіні мен өзіндік сталактит белдемшесі сипатталып, оның Самарқан стилінен өзгешелігі және Жәнібек ханның қызы Аман Бике ханымның (1518 ж.) құлпытасымен архитектуралық ұқсастығы анықталған.

Кілт сөздер: Әзірет Сұлтан, Әмірзада Әли, Әмір Темір, құлыптас, археология.

AMIRZADE ALI, A DESCENDANT OF AMIR JAKU

Annotation. This article is dedicated to the study of the historical figure of Amirzade Ali and one of the oldest artifacts in the Hazret Sultan mausoleum — his marble tombstone (kulpytas), dating back to the 15th century. Drawing upon the Persian shezhere 'Mu'izz al-ansab,' published under the 'Cultural Heritage' program, the author proves that Amirzade Ali is a descendant of Amir Jaku, who provided significant assistance to Amir Timur during his rise to power. The paper presents a historical overview of the works of 19th–20th century scholars (P.I. Lerch, M.E. Masson, A. Derbisaliev, etc.) who investigated the Turkestan necropolis, and examines the reasons why this tombstone remained outside of scientific discourse for a long time. Furthermore, the trapezoidal shape and unique stalactite belt of Amirzade Ali's tombstone, which is entirely covered with inscriptions on all four sides, are described, highlighting its differences from the Samarkand style and its architectural similarity to the kulpytas of Janibek Khan's daughter, Aman Bike Khanym (1518).

Keywords: Hazret Sultan, Amirzade Ali, Amir Timur, tombstone (kulpytas), archaeology.

АМИРЗАДЕ АЛИ, ПОТОМОК АМИРА ЖАКУ

Аннотация. Данная статья посвящена исследованию исторической личности Амирзаде Али и одного из старейших артефактов в мавзолее «Хазрет Султан» — его мраморного надгробия (кулпытаса), датируемого XV веком. Опираясь на персидский шежере «Му’изз ал-ансаб», опубликованный в рамках программы «Культурное наследие», автор доказывает, что Амирзаде Али является потомком Амира Жаку, который оказал значительную помощь Амиру Тимуру при его приходе к власти. В работе представлен исторический обзор трудов ученых XIX–XX веков (П.И. Лерха, М.Е. Массона, А. Дербисалиева и др.), исследовавших Туркестанский некрополь, а также рассматриваются причины, по которым данное надгробие долгое время оставалось вне научного оборота. Кроме того, описываются трапециевидная

форма и уникальный сталактитовый пояс надгробия Амирзаде Али, покрытого надписями со всех четырех сторон, выявляются его отличия от самаркандского стиля и архитектурное сходство с кулпытасом дочери Джанибек-хана — Аман Бике ханым (1518 г.).

Ключевые слова: Хазрет Султан, Амирзаде Али, Амир Тимур, надгробие (кулпытас), археология.

Кіріспе

«Әзірет Сұлтан» кесенесі мен Рабия Сұлтан Бегім кесенесінде бүгінгі күні 46 құлпытас сақталған, олардың 40-дағы жазулар оқуға келеді. Алайда, төрт құлпытастағы адам есімі сақталмаған. Ең көнелері XVғ. жататын үш мәрмер құлпытас. Олар, «Ходжа» деген дәрежесі ғана сақталған, 1431 жылы қайтыс болған адам мен Әмірзада Әлидікі және Рабия Сұлтан Бегімдікі.

Осы Әмірзада Әли деген адамды бұдан 20 жыл бұрын жазылған еңбегімізде атап өтіп Әмір Темірдің мемлекет басына келуіне көп жәрдем берген Әмір Жакудің ұрпағы емес пе екен деген болжам ұсынғанбыз (Тұяқбаев, 2000b).

«Мәдени Мұра» бағдарламасы аясында жинақталып жарық көрген парсы деректеріне сүйене отырып мұны дәлелдеудің сәтті түсті. 2006ж. жарияланған «История Казахстана в персидских источниках» деген жинақтың III-томы Шыңғыс пен Темір әулеттерінің шежіресін баяндайтын «Муʾизз ал-ансаб» атты еңбекке арналған (История Казахстана ... 2006) (Әрі қарай – ИКПИ деп жазылады).

Зерттеуде бұл шежіре жайлы толық мәлімет беріліп, оның авторлары бірнеше адамнан тұрғандығы және оның Шахрухтың тұсында (1426-1427жж.) басталып Хұсейн Байқараның тұсында (1486-1488жж.) аяқталғаны сөз болады.

Көптеген тарихи, жазба деректерде Әмір Темірдің ата-бабасының шежіресі Шыңғыс ханның шыққан тегімен тығыз байланысты таратылады (Семенов, 1989). Мұның толық көрінісін «Муʾизз ал-ансаб» шежіресінен де табамыз, онда Дубун-Байан мен Аланкуваның Бугунутай және Билгулутай атты ұлдары болғандығы, алайда, Дубун-Байан қайтыс болған соң да Аланкува қасиетті сәуледен жүкті болып үш ұл тапқаны айтылады. Аланкува оларды Буки-Кигин (кейіннен Киги руының атасы), Букаджи-Салджи (Салджийут руының бұл балаларын түн ортасында келетін көгілдір көзді, алтын түстес адамнан көтергеніне ант етеді (История Казахстана ... 2006).

Біз қарастырған көптеген деректерде келтірілетін Шыңғыс пен Темірдің ата-бабалары шежірелеріндегі адам аттарының аталуы, жазылуы және санынада айырмашылықтар бар екенін ескертіп өткіміз келеді, мысалы, Будунджар деген аталары – Бузанджир, Боданжар, Борончар және тағы басқа нұсқада кездеседі. Негізгі қарастыратын дерегіміз «Муʾизз ал-ансаб» болғандықтан осындағы есімдердің нұсқасын алғанды жөн көрдік. Бұл бойынша Будунджардан Бука, одан Тутумин, одан Кайду, одан Байсунгур, одан Туманай, одан Качули және Кабул деген егіз ұл, Кабулдан Бартан, одан Ийсугай, одан **Чингиз хан** туады, ал, Качулидан **Ирдамчи**, одан Суку-Сичан, одан **Карачар**, одан Иджил, одан Буракил, одан Тургай (Тарагай), одан **Әмір Темір** туады (История Казахстана ... 2006). Мұндағы **Ирдамчи** барлас деген атасын Гөр Әмір кесенесіндегі Темірдің басына қойылған құлпытастан алдық, сонымен бірге, бұл таста және Қожа Ахмет Ясауи кесенесінің Қабірхана есігінде Иджил (Альджил) мен Буракилдің (Беркел) ортасындағы **Айленгир** (**Эйленгер**) деген де атасы болғандығы жазылған. Жоғарыдағы егіз ұл Кабул мен Качули Боржигин және Барлас руларының аталарына айналады, тарихтан Шыңғыс ханның боржигин, Әмір Темірдің барлас екендігі мәлім.

Біздің мақалаға арқау болған Әмізада Әлиге келсек оның да ата-баба шежіресін осы «Муʾизз ал-ансаб» еңбегінен табамыз. Осы тұста артқа шегініс жасап құлпытастардың зерттеу тарихына үңіле кетейік.

1864ж. Түркістан Ресей бодандығына өткен соң қалаға көптеген орыс шығыстанушы ғалымдары іс-сапармен келіп кетті, солардың ішінен кесене ғана емес ондағы құлпытастар мен олардың эпитафиялық жазуларына көңіл аударғандары П.И.Лерх, П.Н.Ахмеров,

Н.И.Веселовский және М.Е.Массондар болды (Лерх, 1870). 1867ж. келген П.И.Лерх кесенедегі барлық құлпытастардың жазуларының көшірмесін жасап аударуға тырысты. Алайда, ол өз мақаласында Рабия Сұлтан Бегім мен Сүйініш қожа ханның құлпытастарындағы жазуларды ғана жариялап, қалғандарын XVI ғасырдағы ортаазиялық палеографиялық ескерткіштер жинағы ретінде баспанадан шығаруға уәде етеді. Біздің ойымызша тек осы П.И.Лерхтың қолжазбаларының ішінде ғана Әмірзада Әлидің құлпытасындағы жазулар аудармасы болуы мүмкін, өкінішке орай, қолжазба жарияланбай қалған сияқты. 1894ж. А.А.Диваевтің атсалысуымен кесене қабырғаларындағы, құлпытастардағы жазулар көшіріліп, Қазан университетіне жіберіліп, оны аударумен П.Н.Ахмеров айналысады. Аударылған 30-ға жуық мәтіннің 15-і құлпытастардағы жазулар, алайда, олардың ішінде Әмірзада Әлидің тасының эпитафиясы жоқ.

1905ж. Түркістанға келген Н.И.Веселовскийдің есебінде тек Рабия Сұлтан Бегімнің құлыптасындағы жазулар әңгіме болды.

Ал, 1928ж. құлпытастарды көріп зерттеген М.Е.Массон да жоғарыдағы екі адамның тастарындағы жазуларды оқып шығып т.б. осында жерленген бірнеше адамның есімдерін атап қана өтеді (Массон, 1930).

Бертініректе (1978-1981жж.) құлпытастардағы жазуларды белгілі арабист ғалым Ә.Дербісәлиев аударып шықты. 1995ж. «Әзірет Сұлтан» қорық-мұражайының тапсырмасымен Өзбекстандық ғалымдар Б.М.Бабаджанов пен Ә.К.Муминовтар тастардағы жазуларды эстампқа түсіре отырып аударды, мұндай жағдайда бұрын байқалмаған үтір, нүкте, сызықша сияқты диакритикалық белгілерді толық көре отырып, оқуда қате жіберу мүмкіндігі барынша азаятындығы белгілі. Алайда, Ә.Дербісәлиев аудармасын жасаған 32 тастың тоғызы табылмады, бірақ бұрын бегісіз болып келген 10 тастың жазулары аударылды (Перевод эпитафий ... б.д.). Бір қызығы, Әмірзада Әлидің құлпытасы жайлы дерек Ә.Дербісәлиевте де кездеспейді, ұзындығы 1,5 метрге жуық бұл тастың қалайша қағыс қалғаны түсініксіз. Сонымен, жалпы саны 46 құлпытастың алтауында мүлде жазу жоқ, қалғанының үшеуінде «Ходжа...», «тоғызжүз...» және «...Сұлтан...» деген сөздер ғана сақталған (Қаз дауысты Қазыбектің тасында да адам есімі сақталмаған).

Әмірзада Әлидің құлпытасы ХХғ. 80-ші жылдары «Қазандық» бөлмесінде орналасқан болатын, бірақ біз кесенеде ең алғашқылардың бірі болып жерленген бұл адамның мәйіті басқа жерде – «Қабірхана» бөлмесінің екі жанымен өтетін дәліздердің бірінде жатуы мүмкін дейміз. Құлпытасы мәрмәр болғанымен «Самарқанның көк тасы» емес, олардағы сияқты ақ жолақ, не ақ таңбалары жоқ, бір түсті сұр тас. Басқа тастардан ерекшелігі-жарма көрінісінде тас трапецияға ұқсас, іргесінен жоғары қарай екі қабырғасы екі жаққа кеңейе береді және жоғарғы жиегін айналдыра жазылған жазудың астымен сталактит түрінде ойылып жасалған белдемше жүргізілген, сонымен бірге, тастың төрт жақ беті түгел жазумен көмкерілген. Ал, Самаркан ұсталары қолынан шыққан тастар жарма көрінісінде тік төрт бұрышты болып келеді жарма көрінісінде тік төрт бұрышты болып келеді және екі бүйір беттерінің жиегімен ғана жазу өтіп ортасына өсімдік тектес ою-өрнек түсіріледі, сталактит белдемше мүлде жоқ. Мұндай сталактит жолағы бар екінші тас алғашқы қазақ ханы Жәнібектің 1518ж. қайтыс болған қызы Аман Бике ханымға тиесілі, ол «Кіші Ақсарай» бөлмесінде орналасқан болатын (Тұяқбаев, 2000а).

Әмірзада Әлидің тасының ұзындығы 144см, ені-33см, биіктігі 47см тең. 1995 жылы аударма жасаған Б.Бабаджанов пен Ә.Муминов кесенедегі тастар жайлы неміс ғалымы Ю.Паульмен бірігіп шығарған «Погребальная эпиграфика Шайбанидов» деген еңбектерінде арнайы тоқталады, алайда, бұл еңбекте Рабия Сұлтан Бегімнің, Аман Бике ханымның, Сүйінішқожа ханның және оның Келді Мұхаммед Сұлтаннан туған немересі Құл Мұхаммед Сұлтанның тастарындағы жазулар ғана берілген (Бабаджанов & т.б., 1997).

Енді Әмірзада Әлидің құлпытасындағы жазуларға түпкілікті тоқталайық, алдымен тас және аударма жайлы Бахияр Бабаджановтың өз қолымен орысша жазылған есебінен үзінді келтірейік: «По боковым поверхностям – фрагменты из Корана. Почерк - сульс. Надписи верхней поверхности стерты полностью. По торцам: (текст написан арабским шрифтом)

Перевод: «Эта могила токойного, прощенного Амирзада Али ибн Амирзада мархум мирзо Бурундук ибн Амир Джахан шах ибн Амир Джоку. Умер в месяце шавваль года 841 (март-апрель 1438г.). Написал это Хафиз Низам». Таким образом, мы имеем крайне редкое явление-имя калиграфа не надгробии» (Муминов & т.б., 1995).

Әмірзада Әлидің ата-бабалары Әмір Темірмен Карачардан барып қосылады, жоғарыда Карачар-Иджил-Айленгир-Буракил-Тургай-Әмір Темір деп ол бұтақты тізгенбіз. Ал, Әмірзада Әлидің тізбесі Карачар-Ширага-Кадан-Туган Шир-Мубарак-Чаку (Джоку)-Джахан шах-Пир Султан (Бурундук)-Али деп тізіледі (История Казахстана ... 2006). Мұндағы Карачар жайлы түркі және монғол тарихшылары көптеген дерек қалдырған, олардың ең маңыздысы Шыңғыс ханның ережелері мен заңдарын құрастырушы Карачар деп аталатын мәлімет. Сонымен бірге, Шыңғыс хан Шағатайға Алтайдан Сырдың орта ағысына дейінгі жерлер мен Амудариянның бар аймағын беріп, әскерінің бір бөлігіне Карачар ноянды басшы етіп бөліп берді дейді тарихшылар. Ол кейінірек бүкіл Иран мен Тұранның билеушісіне айналған ұлы әмір Сахаб Қыранның (Темірдің) бесінші атасы болатын (История Казахстана ... 2006). Сонан соң Карачардың 15 ұлы аталып, оның бірі Ширага екендігі, оның ұлы Кадан, немересі Туган Шир, шөбересі Мубарак екендігі айтылады. Әрі қарай Әмір Чаку (Джоку) Мубарактың екінші ұлы екендігі және оның Әмір Сахыб Қыранның тұсында Үндістанға билеуші болып тағайындалғаны, қызметінде әмір әл-умара (әмірлердің әмірі) дәрежесіне жеткендігі сөз болады (История Казахстана ... 2006). Әмір Темір өзінің «Өмірбаянында» әмір «Джагу Барластың» өзіне әрқашанда адал болып билікке жетуіне жәрдем бергенін оннан аса рет атап өтеді (Автобиография Тамерлана, 1992). Әмір Темірдің тағы бір еңбегі «Заңдар жинағында» да (Уложение) Әмір Джакудың есімі бірде «Эмир Джаку», бірде «эмир Яку Барлас» түрінде бірнеше рет аталады да оның өзіне адал серіктесі ретінде көп қызмет еткені ерекше бағаланады (Уложение Тимура, 1904). Барластарды өз туыстары ретінде Әмір Темірдің қатты қолдағаны белгілі, ол өз жазбаларында 100 барласты мыңбасы еткенін, 4 барласты бас әсербасы ретінде (Әмірлер Джаку, Құдайдат, Екі-Темір, Сүлеймен-Шах) шекаралық аймаққа әмір етіп тағайындағанын жазады. Соның ішінде Әмір Джакудің адалдығын былайша атап өтеді: «Офицер верность которого непоколебима в минуту неудачи, среди всех случайностей, пойстине достоин имени брата. Так, я не забыл этого правила, видел дезертировавшими начальников армии Кеша. Исключая эмира Яку-Барласа, никого не осталось возле меня, чтобы разделить мою участь. Я смотрел на верного барласа, как на брата и товаища по счастью, я дал ему звание главнокомандующего с управлением областями Хиссара и Балха» (Уложение Тимура, 1904).

Әмір Джакудің ұлы Джахан шах та әмір әл-умара болып Сахыб Қыранға (Темірге) қызмет етеді. Әмір Темір оны өзінің ұлы әмір-зада Умар-шайхтың орынбасары етіп тағайындап Әзірбайжанға жібереді. Джахан шах туралы деректер Ғиас ад-дин Әлидің «Темірдің Үндістанға жорығының күнделігі» атты еңбегінде де кездеседі (Гийасаддин Али, 1958). Онда Джахан шахтың Әмір Темір әскерінің сол жақ флангасын басқарған әмірлердің бірі болғандығы айтылады. Джахан шахтың ұлы Бұрындықтың шын аты Пір Сұлтан, бұл жайлы «Му' изз ал-ансаб» еңбегінде «Его сыновья (Джахан шаха)... Пир Султан, известный как Бурундук, сыновья последнего (Бурундука)-Али (Амрзада) амир тумана при покойном хакане Шахрух-бахадуре. Его сыновья – Мухаммад Али, Мухаммад Касим, Мухаммад Бурундук...,» деп толық мәлімет беріледі (История Казахстана ... 2006). Бұл үзіндіден біз Бұрындықтың осы мақалаға себепкер болған Әмірзада Әлидің әкесі екендігі, яғни , құлпытастағы Джаку-Джахан шах-Бұрындық-Әмірзада Әли тізбесінің бұлтартпас дәлелін көріп отырмыз. Сонымен бірге, аталған еңбекте Бұрындық Барластың Әмір Темірдің әскербасыларының қатарында болып «Тувачи» (ерекше мемлекеттік тапсырма орындаушы) қызметін атқарғаны келтірілген және бұл **тувачилер** тізімінен оның атасы Чаку Барлас пен әкесі Джахан шах Барластың да есімдерін ұшыратамыз. Әмірзада Әлидің өзі де Шахрухтың тұсында түмен басқарған әмір болғандығы жоғарыдағы үзіндіден көрдік. «Му' изз ал-ансаб» тізімінде ол туралы «Амир Али-тархан, амир дивана, командовавший туманом» деген дерек бар. «Туман» немесе **түмен** деп 10 мың әскер шығара алатын әкімшілік аймақты атайтынын

Ибн Арабшах жазып кеткен. Кебек ханның (1318-1326) Мауараннахрды әкімшілік бөліктер – **түмендерге** бөлгенін пайдаланған Әмір Темір түменбасылары мен мыңбасыларын көптеп тағайындағаны белгілі. Жоғарыдағы Әлидің өзі **тархан** деген атағы арқылы барлық салық түрінен азат болды, ал **диван әмірі** дегені **уәзір** деңгейіндегі мемлекеттік қызметі болатын және **түменбасы** дегені оның әскери билік дәрежесі екендігін А.Ю.Якубовскийдің «Тимур» деген еңбегінен біле аламыз (Якубовский, 1946). Ғалым А.Ю.Якубовкий өзінің жоғарыда аталған еңбегінде эпиграфиялық материалдар сенімді құжат деп есептелгенімен оларға сын көзбен қарау қажет екендігіне және олардағы мәліметтердің шындыққа қанша жақын екендігін тексеру керектігіне назар аударады. Әрі қарай Әмір Темірдің барлас әмірі Тарағайдың ұлы екендігі және Шыңғыс әулетіне ешбір қатысы жоқтығын атап өтіп, өзі қарастырған Ғияс ад-дин Әлидің, Низам ад-дин Шәмидің , Шараф ад-дин Әли Иездидің, Муин ад-дин Натанзидің , Хафиз Абрудың, Әбд ар-Раззақ Самарканди мен Михондтың, ибн Арабшахтың, Рюи Гонсалес де Клавихоның еңбектерінде бұл жайлы ешбір дерек жоқтығына көңіл бөледі. Сонымен бірге, бұл екі әулеттің байланысы жайлы алғаш рет Гөр-Әмірдегі нефрит құлпытасқа жазылған эпитафиядағы қолдан жасалған шежіреде айтылғанын мәлімдейді (Якубовский, 1946). Бұл еңбек 1946ж. жазылған, ал, 1894ж. түркі тілінен аударылып басылған «Темірдің Өмірбаянында» оның әкесі былай дейді: «Выслушай и запомни те наставления, которые я тебе теперь дам. 1. Почитай и не забывай своих предков, помни, что ты, Тимур, сын Тарагая, Тарагай сын амира Баргуль сын амира Илынгыза (Айленгер болуы керек), Илынгыз сын Богадура (Иджил болуы керек), Богадур сын Анджаль-нуяна (Карачар ноян болуы керек), Анджаль-нуян сын Суюнчи, Суюнчи сын Ирдамчи-барласа, Ирдамчи-Барлас сын Качули-Багадура, Качули-Багадур сын Тумен хана, который был родственником сына Яфиса. Из наших дедов Караджар-Нуян первый познал... истинности ислама...» (Якубовский, 1946). Көріп отырғанымыздай, адам аттары басқаша жазылғанымен Темірдің 9-шы атасы Түмен ханға (Туманай хан) дейінгі аттары түгел қамтылған, ал, Түмен ханға дейінгі бес атасы Боржигин руына жатады. Жоғарыда айтқанымыздай, Түмен ханның (егіз сыңары) Хабул деген ұлы Шыңғыс хан әулетінің басы болып олар Боржигин болып қалады да, егіздің екінші сыңары Қажылдан (Кучули) Барлас руы тарайды. Егер, шынымен тарих бұрмалаған болса, тап осы жерде – Хабулға егіз етіп Қажылды қосқан тұста болған сияқты. Әмір Темір әкесінің жоғарыдағы өсиетін 16 жасында (1351жыл) естиді, дегенмен, бұл «Өмірбаянға» да сын көзбен қарау керек сияқты. А.Ю.Якубовский атап өткен авторлар Темірді қартайған шағында көргендер, егер «Өмірбаянды» Әмір Темірдің өзі айтып отырып жаздырғаны анық болса, ондағы деректерді әлігі авторлардың білмеуі немесе естімеуі мүмкін емес.

Әзірет Сұлтан кесенесінің Қабірхана бөлмесінің есігінің үстіндегі керамикалық тақтада Әмір Темірдің Торғай/Тарағай-Буракил-Илингир-Иджил-Қараджар/Қарачар Әмірзада Әлидің атасы Әмір Джакудің де бесінші атасы, таратып айтсақ: Қарачар-Шираға-Қадан-Туған Шир-Мүбәрәк-**Джаку**. Джаку мен оның ұлы Джахан шах Әмір Темірің оң қолы болса, немересі Бұрындық (Пір Сұлтан) мен шөбересі Әмірзада Әли Шахрухтың заманында дүрілдеді. Әмірзада Әли де, оның әкесі Бұрындық та, атасы Джахан шах та, ұлы атасы Джаку де өз кезінде «тувачи» (тавачи) деген қызметке ие болған, ол атақ мемлекеттік билеушінің ерекше тапсырмаларын орындайтын ең сенімді адамдарына ғана берілген.

Қорыта айтсақ, Әзірет Сұлтан кесенесіне ең алғашқылардың бірі болып жерленген Әмірзада Әлидің Шарухтың тұсында (1409-1447жж.) оның Мауараннахрдағы иеліктерінің бірінде **түмен әмірі**, **әскербасы**, салықтың барлық түрінен босатылған **тархан** және мемлекеттің ең жауапты тапсырмаларын орындайтын **тувачи** қызметтерін атқарға тарихи тұлға болғанын көреміз.

ӘДЕБИЕТТЕР

Автобиография Тамерлана. (1992). В *Тамерлан: Эпоха. Личность. Деяния* (с. 47–109). Москва.

Бабаджанов Б., Муминов А. К., & Пауль Ю. (1997). *Погребальная эпиграфика Шайбанидов*. Висбаден.

Гийасаддин Али. (1958). *Дневник похода Тимура в Индию*. В *Тамерлан: Эпоха. Личность. Деяния* (с. 187–298). Москва.

История Казахстана в персидских источниках. Т. III. *Му'изз ал-ансаб (Прославляющее генеалогии)*. (2006). Алматы.

Лерх П. И. (1870). *Археологическая поездка в Туркестанский край в 1867 году*. Санкт-Петербург: Типография Императорской академии наук.

Массон М. Е. (1930). *Мавзолей Ходжа Ахмеда Ясави*. Ташкент.

Муминов А. К., Жандарбеков З., & Бабаджанов Б. (1995). *Отчет по предварительным исследованиям погребальной эпиграфики комплекса Ходжа Ахмад Яссави* (Рукопись). Архив музея-заповедника «Азрет Султан», Туркестан.

Перевод эпитафий надгробных плит. (б. д.). Подготовил А. Дербисалиев. Рукопись. Архив музея-заповедника «Азрет Султан».

Семенов А. А. (1989). Надписи на надгробиях Тимура и его потомков в Гур-и Эмире. В Б. Т. Туякбаева, *Эпиграфический декор архитектурного комплекса Ахмеда Ясави* (с. 35). Алма-Ата.

Тұяқбаев М. (2000a). *Түркістанда жерленген тарих тұлғалар*. Алматы.

Тұяқбаев М. (2000b). Қожа Ахмет Иасауи кесенесінде жерленген «Мұхаммед ұрпақтары». В *Түркістан сырлары* (61-б.). Алматы.

Уложение Тимура. (1904). В *Тамерлан: Эпоха. Личность. Деяния* (с. 110–298). Москва.

Якубовский А. Ю. (1946). Тимур. В *Вопросы истории*, 8–9. Переиздано в: *Тамерлан: Эпоха. Личность. Деяния*. Москва.

REFERENCES

Avtobiografiia Tamerlana [Autobiography of Tamerlane]. (1992). In *Tamerlan: Epokha. Lichnost'. Deianiia* [Tamerlane: Epoch. Personality. Deeds] (pp. 47–109). Moscow. (In Russian).

Babadzhanov, B., Muminov, A. K., & Paul, Yu. (1997). *Pogrebal'naia epigrafika Shaibanidov* [Funerary Epigraphy of the Shaybanids]. Wiesbaden. (In Russian).

Giiasaddin Ali. (1958). *Dnevnik pokhoda Timura v Indiiu* [Diary of Timur's Campaign to India]. In *Tamerlan: Epokha. Lichnost'. Deianiia* [Tamerlane: Epoch. Personality. Deeds] (pp. 187–298). Moscow. (In Russian).

Istoriia Kazakhstana v persidskikh istochnikakh. Tom III. Mu'izz al-ansab (Proslavliaiushchee genealogii) [History of Kazakhstan in Persian Sources. Vol. III. Mu'izz al-Ansab (Glorifying Genealogies)]. (2006). Almaty. (In Russian).

Lerkh, P. I. (1870). *Arkheologicheskaia poezdka v Turkestanskii krai v 1867 godu* [Archaeological Journey to Turkestan in 1867]. St. Petersburg: Tipografiia Imperatorskoi Akademii Nauk. (In Russian).

Masson, M. E. (1930). *Mavzolei Khodzha Akhmeda Iasavi* [Mausoleum of Khoja Ahmed Yasawi]. Tashkent. (In Russian).

Muminov, A. K., Zhandarbekov, Z., & Babadzhanov, B. (1995). *Otchet po predvaritel'nym issledovaniiam pogrebal'noi epigrafiki kompleksa Khodzha Akhmad Iassavi* [Report on the Preliminary Study of the Funerary Epigraphy of the Khoja Ahmad Yasawi Complex] (Manuscript). Archive of the Hazret Sultan Museum-Reserve, Turkestan. (In Russian).

Perevod epitafii nadgrobnykh plit [Translation of the Epitaphs of Tombstones]. (n.d.). Prepared by A. Derbisaliev. Manuscript. Archive of the Hazret Sultan Museum-Reserve. (In Russian).

Semenov, A. A. (1989). Nadpisi na nadgrobiiakh Timura i ego potomkov v Gur-i Emire [Inscriptions on the Tombstones of Timur and His Descendants in Gur-i Amir]. In B. T. Tuiakbaeva, *Epigraficheskii dekor arkhitekturnogo kompleksa Akhmeda Iasavi* [Epigraphic Decoration of the Architectural Complex of Ahmed Yasawi] (p. 35). Alma-Ata. (In Russian).

Tuiakbaev, M. (2000a). *Türkistanda zherlengen tarikhi tulğalar* [Historical Figures Buried in Turkestan]. Almaty. (In Kazakh).

Tuiakbaev, M. (2000b). Qozha Akhmet Iasaui kesenesinde zherlengen «Mūkhammad ūrpaqtarı» [Descendants of Muhammad Buried in the Mausoleum of Khoja Ahmed Yasawi]. In *Türkistan syrlary* [Secrets of Turkestan] (p. 61). Almaty. (In Kazakh).

Ulozhenie Timura [Code of Timur]. (1904/1992). In *Tamerlan: Epokha. Lichnost'. Deianiia* [Tamerlane: Epoch. Personality. Deeds] (pp. 110–298). Moscow. (In Russian).

Yakubovskii, A. Yu. (1946/1992). Timur [Timur]. In *Voprosy istorii* [Questions of History], 8–9. Reprinted in *Tamerlan: Epokha. Lichnost'. Deianiia* [Tamerlane: Epoch. Personality. Deeds]. Moscow. (In Russian).

Авторлар туралы мәлімет:

Марат Тұяқбаев *– «Әзірет Сұлтан» Ұлттық тарихи-мәдени музей-қорығы. Археолог. 161200. Әйтеке би 1 б. Қазақстан Республикасы, Түркістан қаласы.*

Нұржан Таджибаев *- «Әзірет Сұлтан» Ұлттық тарихи-мәдени музей-қорығы. Реставратор. 161200. Әйтеке би 1 б. Қазақстан Республикасы, Түркістан қаласы. e-mail: nurzhan-16@mail.ru*

Information about the authors:

Marat Tuiakbayev *– Archaeologist, Azret Sultan National Historical and Cultural Museum-Reserve. 1 Aiteke Bi Street, Turkistan 161200, Republic of Kazakhstan.*

Nurzhan Tadzhibayev *– Restorer, Azret Sultan National Historical and Cultural Museum-Reserve. 1 Aiteke Bi Street, Turkistan 161200, Republic of Kazakhstan. E-mail: nurzhan-16@mail.ru*

Сведения об авторах:

Марат Туякбаев *– археолог Национального историко-культурного музея-заповедника «Азрет Султан». 161200, Республика Казахстан, г. Туркестан, ул. Айтеке би, 1.*

Нуржан Таджибаев *– реставратор Национального историко-культурного музея-заповедника «Азрет Султан». 161200, Республика Казахстан, г. Туркестан, ул. Айтеке би, 1. E-mail: nurzhan-16@mail.ru*